

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 316.722:821.14'04

БОРИС СТОЈКОВСКИ

Радивој Радић
ЦАРИГРАД - ПРИЧЕ СА БОСФОРА
Evoluta, Београд, 2007.

Радивој Радић је један од наших највећих византолога. Научни саветник је Византолошког института САНУ, професор на Катедри за Историју Византије Филозофског факултета у Београду и аутор низа научних и стручних радова, као и неколико монографија. Истичу се *Време Јована V Палеолога, Страх у позној Византији 1180-1453 I-II, Срби пре Адама и после њега*, као и *Византија, пурпур и пергамент*. Ова последња је доживела и своје треће издање.

Пред нама је дело које је 2007. изашло у издању београдске издавачке куће *Evoluta* која је издала и *Византија, пурпур и пергамент*. Назив књиге је *Цариград. Приче са Босфора*. Као што и сам наслов говори, у средишту књиге проф. Радића јесте Константинопољ, тај чудесан град и престоница Византијског царства. Цариград је овде средиште радњи, главни лик, али и сцена на којој се одвија историја миленијумске империје. Ова књига, по речима самог аутора, није историја града. Међутим, кроз ово вредно и занимљиво дело могуће је пратити развој овог мегалополиса, али и историју Византије, описану не само кроз политичке догађаје и ратове, већ као једну ранолику цивилизацију о чијим појединим особеностима читалац можда није ни наслућивао ништа.

Књига има 296 страна и има три велика дела и низ поглавља у сваком од њих. Прво носи назив *На размеђу континента*. Константинопољ је мост између Истока и Запада, он је стратешки и културолошки на бранику два континента. Али је био и поприште сукоба који можда више него било шта друго и осликавају ту противречност два света. Прво поглавље носи назив *Од оснивања града*. Ова Ливијева реченица преузета је да објасни како је Нови Рим настао. У другом поглављу обрађује се побуна Ника из јануара 532. године (*Осам потресних дана*). Током осам дана Јустинијан је био близу пада већ на самом почетку владавине. Посебно је занимљиво прочитати како су поједини црквени великодостојници били потресени када су морали да напусте град, ово поглавље носи назив *Жал за престоницом*. Да је Цариград био браник хришћанства илуструју и *Две арабљанске опсаде*, о чему се такође говори у првој глави, а то је и назив поглавља. Сукоби са Арабљанима одређују спољну политику Царства дуги низ деценија и векова чак, а овај велики непријатељ је био и пред самим Цариградом. Последња три поглавља прве главе носе називе *Обележје моћи, О евнусима и Родити се у пурпур*. Ова три поглавља указују на посебност Византије, на њену источњачку црту. У првом се говори о бради која је схватана као симбол моћи, а њено бријање латинским обичајем. Евнуси су били у средњем веку врло важни део двпрског церемонијала. Али, у Византији, они су се успињали до свих високих титула, изузев царске. Били су и патријарси, у време слабијих царева управљали империјом. Рођење у пурпур је било знак припадности царској династији. Цар је носио пурпурне ципеле, а царице су се порађале у пурпурним салама. Порфирородност је за Византинце значила узвишеност. Овим поглављем се завршава прва велика целина у овом делу Радивоја Радића.

У историји Византије која траје 1100 година живео је огроман број људи. Међутим, само о врло малом броју њих знамо нешто. Друга глава носи назив *Људи и догађаји* и бави се седморицом Византинаца, тројицом царева и четворицом интелектуалаца. Радивој Радић доноси читаоцима седам биографија кроз које дочарава један свет, систем вредности, не само тих људи, него и града и Царства у коме су делали у живели.

Непознати геније је поглавље у коме аутор приказује биографију једног од најособенијих интелектуалаца ране византијске повести. У питању је Лав Математичар или Филозоф из IX века. Бавио се једнако и природним и друштвеним наукама, био и духовник и геометар, а њега је на свој двор звао и калиф ал-Мамун. О цару Алексију I Комнину (1081-1118), који је био један је од највећих василевса је следеће поглавље. Захваљујући његовој ученој ћерци, једној од најславнијих жена средњег века, Ани Комнини постоји доста података о животу, раду, али и особинама самог аутора Алексија. Стога друго поглавље се и зове *Из пера Ане Комнине*. У овом поглављу сазнајемо да је цар волео шах, да је имао костобољу и многе друге податке који мењају устаљену слику о царевима као строгим војсковођама, каквим их махом приказују уџбеници. Друга два цара из династије Комнина, Манојло и посебно Андроник, тема су поглавља које носи назив *Необновљена прошлост*. Андроникова узурпација, преузимање власти, али и болесна амбиција којом је срушио самог себе, чине га човеком који је могао да буде и спасилац Царства, али га чине делимично и Чезаром Борцијом. Лојалан Јовану Кантакузину у време грађанског рата, али и један од највећих латинофила и прозападних интелектуалаца позне Византије био је Солуњанин Димитрије Кидон. *Солуњанин у Цариграду* носи назив поглавље које је и кратка биографија овог интелектуалца из XIV столећа. Димитрије Кидон је био преводилац Томе Аквинског на грчки, а био је и учитељ Манојла, сина Јована V Палеолога. Такође, био је посебно близак царици Јелени. Димитрије Кидон је постао римокатолик и коначно је 1390. био у Венецији, на западу коме је тако тежио. *Између Истока и Запада* и *Евгениково „не“* су два поглавља друге главе који обрађују увек осетљив однос латинског и римокатоличког запада и источњачке православне Византије. Димитрије Кидон и његова биографија пролог су за две друге биографије, Манојла Хрисолораса и Марка Евгеника. Овај први се са Кидоном ишао у Италију и био професор у Фиренци чак једно време. Боравио је и у Милану, али је увек имао на уму тежак положај у коме се налазила његова отаџбина 90-их година XIV и првих година наредног, XV столећа. Кратко је боравио у домовини, и поново је послат у дипломатску мисију у Млетачку републику. Он је више пута ишао на запад и био мост два света. Чак виђен и као могући

папа, великог утицаја на западне хуманисте. Док су Хрисолорас и Кидон били велики латинофили и желели спој Истока и Запада, један други човек, чију је биографију обрадио Радивој Радић у овој занимљивој књизи био је загрижени противник римокатолицизма. Манојло Евгеник, 1420. године замонашен у манастиру Антигони на Принчевским острвима као Марко, био је митрополит Ефеса. Одбио је да потпише фирентинску унију 1439. године. Иако му је цар Јован VIII пружао заштиту, ипак је бачен у тамницу. Овоземаљски живот му је био мукотрпан, вођен непопустљивошћу према латинским догмама због чега га православна црква слави као светитеља још од 1734. године, а римска га сматра својим противником и неразумним човеком који не прихвата аргументе. После ових распри две цивилизације, Радивој Радић упућује читаоце у брачни живот Јована VIII Палеолога, византијског императора који је у брак ступао три пута. *Женидбе Јована VIII Палеолога* је назив овог поглавља, а његове јунакиње, поред цара су и три принцезе, његове супруге и ромејске василисе. Прва је Русиња, Ана Васиљевна, која је, нажалост, млада, од куге 1417. преминула. Овај брак није био много срећан, као ни други склопљен 1420. са ружњикавом Софијом од Монтферата. Она је пет година доцније и побегла из престонице, а терећа супруга царева беше трапезунтска преинцеза, лепотица Марија Комнина. Цар је крај ње нашао и вечни починак, иако је она преминула осам година пре њега, по личној жељи поред Марије је и покопан.

Последња глава је посебно занимљива. Она носи назив *Странци о Цариграду*. Ова глава је уређена по хронолошком принципу и редом доноси извештаје Лиутпранда од Кремоне, Венијамина из Туделе, Анонимног руског путника, Ибн Батута, Лудолфа Зулхајма, Стефана Новгородског, Игњатија из Смоленска, Руја Гонзалеса Клавиха, Зосиме, Бертрандона де ла Брокијера и Пера Тафура. Аутор књиге је овде донео приказе из епоха од X века до краја постојања Царства и то од аутора са свих меридијана и различитих националности. Има Арапа, Јевреја, Руса, Бургунђана, Шпанаца, Италијана, Немаца. Опчињеност Светом Софијом је готово заједничка црта свих и Венијамина из Туделе који помиње 3000 свештенослужитеља, такође и анонимног Руса и земљака му Стефана Новгородског, али и муслимана ибн Батута. Он је био опчињен и монахињама, њиховом лепотом и био је на

служби Божјој у манастиру. Светом Софијом остао је затечен и Лудолф Зухајм, жупник из Немачке, ходочасник. Овај путник је поменуо чак и цене на царигардској пијаци. Такође и церемонијал на двору је брижљиво записиван од стране свих странаца, по чијим се именима и зову поглавља. И помињани ибн Батут, и Игњатије из Смоленска писали су о томе. Овај потоњи је био посебно задивљен крунисањем Манојла Палеолога. Боравили су ови путници у многим црквама или манастирима у околини града или на острвима, а изузев Лиутпранда, мало ко је од њих имао некаквих конфликта са Византинцима. Клавихо је описао Хиподром, као и неколико других цркава, осим Свете Софије. Пантократор је посебно импресионирао Брокијера. Многи су писали у насеобинама других народа, Венијамин из Туделе, као Јеврејин о својим истоверницима је писао, импресиониран Константинопољем, али није пропустио да напомене мржњу која постоји према мојсијевцима у престоници. Писано је и о венецијанским и руским грађанима у Константинопољу, као и о трговини, и код Венијамина, али и код Бертрандона де ла Брокијера. Град је, за све ауторе, био готово центар света, трговине, културе и био је заиста драгуљ са Босфора. Перо Тафур, поред импресионираности градом, имао је част да буде у лову са царем Јованом VIII Палеологом.

Ово су само неке од импресија које странци, чије је списе о престоници Византије Радивој Радић унео у ову књигу, имају о Цариграду. Њихови утисци су разнолики, и њиховим описима града се и завршава ова књига.

На крају се још налази и попис византијских царева, као и речник где је објашњено низ непознатих термина, али и значајних историјских догађаја.

Књига је писана лепим, лаким и једноставним језиком, приповедачки. Византија се овим делом, као и књигом истог аутора *Византија, пурпур и пергамент* приближава и неисторичарима. Свако кога занима Византија овде ће наћи прегршт важних чињеница. За историчара она је и извор и литература. За онога ко се не бави историјом, ова књига је штиво којим се једна од највећих цивилизација приближава као нешто живо и блиско.